

Változó világban

Írta: HERCEG JÁNOS

A puszta Zombortól délkeletre fekszik. Légvonalban nincs messzebb öt kilométernél. Szekéren azonban csak a Sztapárra vezető kövesúton lehet eljutni a pusztához. Ez az út a városszéli nagy legelő mellett húzódik aztán felszalad a Csatorna karcú betónhídjára, s onnan vagy kétszáz lépésre egy dülőút vezet egyenesen a kastélyhoz. Ez a dülőút méri le a kerület a légvonaltól, s körülbelül két kilométert tesz ki.

A pusztai emberek nem erre járnak. Ők ismerik a dülőket, gyalogutakat, ösvényeket, amerre rövidebb az út. Rossz időben pedig a vasúti sínek mentén mennek, vagy ha az idő nem sürgeti őket s kivárhatják a vonat indulását, akkor egyszerűen beutaznak a városba, hiszen a pusztának saját állomása van.

Az állomás neve Csicsovác, mert a sínek jobboldalán a Csicsovacsikiak szállásai fekszenek szétszórva. Az egykor népes család ugyan erősen megfogyatkozott, a tulajdonosok is megváltoztak az idők folyamán, de a tanyacsoport mégis az ő nevüket viseli.

A vasút Sztapáron túl Újvidékre visz s itt, a sínpár és a Csatorna között terül el a Fernbach-puszta, illetve a zombori igazgatóság alá tartozó 3. számú állami birtok.

A régi Fernbach-puszta ezerkétszáz holdból állt. De az első agrár-reform lecsökkentette ötszáz holdra s kisajátította a földbirtokos másutt fekvő földjeit is. Mert voltak birtokai még ezen kívül Kúlán, a csoplyai határban és Temerinben is.

A birtok itt most 2.169 hold földből áll. Ebből 1.636 hold a szántó, a többi legelő, kert, szőlő. Az állami birtok a Fernbach-pusztán kívül magába olvasztotta a Kerény alatt fekvő Szemző-pusztát a régi Krónics birtokot és Rosenberg tojáskereskedő mintegy négyszáz holdját is. A Szemző-puszta szebb, rendezettebb, modernebb, mégis ez maradt a központ, a több mint kétezer holdas állami birtok központja.

A Fernbach-család nagy szerepet játszott a régi Bácska közéletében. Képviselők, főispánok kerültek ki soraiából, a Szemzők, Lelbachok és Geyerek mellett ők irányították a vármegyét; tőlük függött, hogy ki lesz a főszolgabíró ebben vagy abban a járásban, hol épüljön vasútállomás, kövesút; tőlük függött minden, ami életet jelentett a régi Bácskában.

Pedig a Fernbachok, mint a többi bácskai nábob is, újgazdagok voltak. Nemeslevelükön még meg sem száradt a festék, amikor hatalomhoz jutottak. A múlt század közepén Fernbach Antal apatini gabonabizománys még maga járta sorra a falubeli parasztokat és kajmókos botjával megzörgetve a házak kapuit, bekiáltotta a gazdáknak: — Két

krajcárral többet fizetek a búzáért! Gondoljátok meg jól! Ki tudja, nem esik-e holnap megint az ára... S a hatalmas dunai uszályok naponta szállították a búzát Pestre és Bécsbe. Nem a föld hozta tehát a hatalmas vagyont, hanem a kereskedelem. De a Fernbachok abban az időben még — ki tudja miért — ellenzékiek voltak.

Hanem 1896-ban, a Millennium évében, amikor a régi Magyarország urai a nemzeti felvirágzás ünnepét ülték, amikor Rákosi Jenő harminc millió magyarról álmódzott s a király réndjeleket és nemesleveleket osztogatott, Vojnics István főispán, — akit úri körökben csak „szép Pistának” hívtak, mivel a másik Vojnics István csunya ember volt, — magához hívatta Fernbach Antal apatini polgárt és így szólott hozzá:

— A maga fiai folyton opponálnak. Nincs egy megyegyűlés, hogy ne szavazzanak a hivatalos határozatok ellen. Hát idehallgasson: nekem megvan a hatalmam hozzá, hogy tönkrelegyem magát a családjával együtt. Viszont gazdagságuk mellé még nagyobb tekintélyt adhatok. Ha megígéri, hogy fiaival együtt belép a kormánypártba, megkapják a nemességet.

Az öreg Fernbach nem habozott sokáig. Apatini előnévvel nemességet kaptak: az egykor még papucsban és fehér harisnyában járó öreg sváb fiaival együtt a magyar urak társaságába emelkedett. A családi kuriákra, a gabonáshajókra s a lakószobák falaira felkerült a nemesi címer: két pajzs, veres pajzsíóvel, abban egymás mellé állítva három arany búzakéve. A pajzs alsó részét természetes színű víz foglalja el, abban két szemközt fordult ezüst potyka, a víz színén sugárzó naptól és befelé fordult ezüst félholdtól kísért, orrával balra fordított gabonaszállító hajó uszik.

Azután lettek a Fernbachok főispánok, képviselők, azután virágzott csak igazán a gabonakereskedelem, hiszen most még nagyobb biztonsággal irányították, még határozottabban szabták meg az árakat. S hogy méltók legyenek a magyar dzsentrikhez, versenystállókat tartottak, ünnepségeken darufollas, hermelines, kacagányos drága diszmagyarban jelentek meg, a család egyik tagja fél életét Afrikában töltötte s időnként az afrikai őserdők nemes vadjaival, bőrével, agyarával, agancsával tért haza pihenni. De akkor már nyolcezer holdja volt a családnak a megye minden részén s akkor talán már felvették őket a Nemzeti Casinóba is.

A szibarita grófok uralma akkor már gyengének bizonyult a nép felett. Inkább jelképei voltak az uni Magyarország hatalmának, a Kürttyek, Széchenek, Krayok, szekesői Hercegek eltűntek innen, kihaltak, szétszóródtak, de itt maradt földjük s itt maradt a nép, melyet kemény kézzel kellett uralni. Az ő helyüket foglalták el a jövevény-magyarok és újdonsült dzsentrik: a Fernbachok, a Szemzők, — akik Aiglerék voltak, — a Leibachok — akik a főhercegi családdal kerültek rokonságba, — a Geyerek, akik vagyoni és közvetlen családi vérátömlesztéssel erősítették és biztosították a más népből szakadt új teutonok hódításait.

Az arisztokraták csak akkor házasodtak gazdag zsidókkal, vagyos kereskedőkkel, ipari mágnásokkal, amikor már tönkrementek. Addig

a szerelemben, a fajfenntartás ösztönében is a szigorú exkluzivitás törvényeit követték. A bácskai nábobok ragaszkodtak az „ósi” példához s egymás közt házasodtak. Így maradt meg a vagyon s így futottak össze a hatalom szálai kezükben.

A politikán kívül a társadalmi életben is vezető szerepet játszottak. Jótékonyági egyletekben, sport-klubokban, Tulipán szövetségben, — amely a „Hass, alkoss, gyarapíts!” jelszót varrta fel selyem zászlajára, — sőt kulturális intézményekben is őket illette meg az első hely.

Ó, Bácska, akit romantikus lokálpatrióták Bácsországának szerettek nevezni, mi csoda kultúrád volt?! Miféle szellemi élet alakult ki akkor gazdag földeden, Úgy lettél híressé, hogy földed és néped verejtéke millióknak adott kenyeret, s úgy lettél hírhedt, hogy a régi Magyarország mulatóiban ezek a nábobok lötték szét a tükröket, hogy önkéntes korokban olykor az egész ezred tisztikara redves bakancsból itta a francia pezsgőt... Istenem, ki érti ma már mindezt?!

A zombori városi könyvtár igazgatóságának hosszú időn át Fernbach Péter volt az elnöke, hiszen ő volt a Tisza-párt képviselője, s a könyvtár mégis a tagdíjakból tengődött, saját épülete sem volt, mert „anyagi eszközök híján ez nem volt megvalósítható.” Ugyanekkor Sipos Ferkó, a híres cigányprímás háromemeletes házat vett magának Pesten a nagykörúton s gumirádlison járt a Koczkárék zsurjaira, míg dorozslai népviseletbe öltözött nyalka parádés kocsisa kint a bakon várt rá.

Közben ugyan nőtt és gyarapodott a megye székvárosának múzeumi gyűjteménye is, mert a vékonypénzű tanárok, a semilyen osztályhoz nem tartozó kopottkönyökű díjnokok, a kaucsukgalléros árva falusi „néptanítók” konok buzgalommal dolgoztak, mint a hangyák. De ki vett minderről tudomást? Sem a nép, sem az urak! Előbbiek nem értek hozzá, utóbbiakat nem érdekelte.

Sokkal több szó esett arról, hogy a délceg gavallér Speizer Guszt, miután már mindenét elverte a kártyán, kétméter husz centiméter hosszú csontvázát eladta a pesti múzeumnak, hogy pár hónapig még gondtalanul iddoggálhasson az Elefánt szeparéjában. Sokkal érdekesebb volt minden kulturális dolognál Szemző Gyuszinak, a vármegye kártyalovagjának, — aki iskolába sohasem járt, de huszonöt éves korában mégis főispán lett — egy-egy gáláns stiklijje, például az, amikor a szegény Farkas Józsi bandájának fel kellett mászni a háztetőre s ott a tetőnyergén lovagolva érzelmesen huzni a dalt: „Képeddel alszom el, képeddel ébredek”, miközben a hajdúk alul mozsárágyukat sütögettek s a részeg megyei levéltáros hosszú szakállát simogatva sírva panaszkodta, hogy gyermekei nem ismerik meg, hiszen hónapok óta nem tudott magának annyi időt szakítani, hogy hazamenjen aludni. Kultúra? Ki beszél akkor itt ilyen „zsidó dolgokról”? Nem hiába mondta a csuzos főszolgabíró egy önfeledt múzeológusnak, amikor támogatásért fordult hozzá: „Nekem a Koczkár Adrién félmosolya többet ér, mint a ti egész múzeumotok. Igazán csinálhatnátok valami okosabb dologot is”

Az a kevés, ami mégis megszületett, dacból született. A sértődöttek nem tehettek egyebet, ha már osztályukból kiestek, mint hogy dolgoztak serényen, csendben, minden feltűnés nélkül. Persze, a mélyebb

rétegek bajait ők sem vették észre. Hogy tizenkettőben kitört az aratósztrájk, úgyhogy Sárközből kellett részesaratókat hozatni, az ittenieket pedig csendőrrrel, pandurral meghurcoltatni, arról a kultúrának ezek a dacos művelői vagy nem vettek tudomást, vagy pedig az urak véleményét fogalmazták meg. Hogy május elsején olykor felvonult a munkásság piros nyakkendővel, pirosba öltözött lányokkal, vörös zászlóval és a forradalmár kárpitos Schneider bácsival az élén a nyolcórás munkaidőt, az egyenlő és titkos választójogot éltelve, arra bizonyosan ők sem mondtak egyebet, mint az urak és polgárok általában: „Hazarúlók!” A közvélemény gyepelőjét jól marokna fogták az urak.

Az egyre nagyobb méreteket öltött munkásmozgalmakról a vármegye monografiájának is meg kellett emlékeznie. Semmi sem világítja meg jobban a birtokos és földmunkás közötti viszonyt, az akkor uralkodó állapotokat s a hatalmon levők felfogását, mint ez az alig féltucatias beszámoló:

„A kis- és középbirtokok nagy száma az oka, hogy munkákészben hiány van, de még inkább okozza e hiányt az Amerikában, Németországba, Szerbiába és Szlavóniába való kivándorlás... Ennek az oka az, hogy itthon a kereset elköltésére sokszorosan több mód és alkalom kínálkozik. A kocsmai hősködés, az ivás, a kártya, a divat mind pénzköltésre csábít idehaza; — míg odakün az erkölcsöknek szigorúbb ellenőrzése, a kocsmázás csekélyebb szokása és alkalma s azután ott künn a szigorú igazságszolgáltatás és a törvény vaspálcával való végrehajtása kevesebb alkalmat enged nekik a költsékezésre s így nagyobb a megtakarítási kényszer. Talán ez a főok, hogy nem akarnak itthon maradni.”

„A munkáshiány ilyenképen nagyon érezhető volt az utolsó évtizedben; hozzájárult ehhez a szocialisták bujtogatása, mely különösen akkor öltött nagyobb méreteket, mikor egy kissé jobb termés mutatkozott s az aratókat a szerződéses kötelezettségük megszegésére csábította s legtöbbször sikerült is a félrevezetett népet odavinni, hogy letévén a kaszát: a gazdát kényszerhelyzet elé állítva, — nagyobb bér megadására kényszerítette. Ámde mint minden rossznak van valami jó oldala — ennek a féktelen bujtogatásnak is az lett a következménye, hogy a következő évben száz és száz arató- és kaszálógépek kerültek a vármegyébe. A felbujtogatott aratók ily módon kisebb mértékben lettek szükségesek s a népbolondító kőfaragó- és bádogoslegények felbujtogatására azután száz és száz család maradt kenyér nélkül. A lókapák és egyéb kultivátorok is nagy mértékben elszaporodtak a vármegyében, kétségkívül elsősorban azért, hogy a gazdák magukat a munkások zsarolása és kiszípolozása ellen biztosítsák.”

„Jelentékenyebb eseményt azonban a fentiekén kívül a szocialista vezérek bujtogatása nem okozott. A cselédség azonban — mely szintén a félrevezetett népség közé tartozott — még forrong s ez az egész hasonló a hamu alatt lapangó parázshoz. El is vannak készülve a gazdák, hogy egy-egy jó termés esetén megismétlődnek a múlt eseményei, de semmiestre sem oly vehemens módon, mint a múltban, mert a munkások józan része belátta azt, hogy az ő beugrasztásuk és félrevezere-

tésük nyomán, ha pillanatnyi előny származott is, a reakció annál nagyobb volt s annak hatása nyomorban és szenvedésben nyilvánult meg."

S mikor a mezőgazdasági szakíró ezt az elmélkedését világra hozta, már nem volt pallosjog, a botütést is eltörölték, legfeljebb az úr vagy az ispán pofozta meg olykor a „szemtelen cselédet.” A nyomort és szenvedést, melyet a cikkíró oly nagy elégtétellel ajándékoz a letört lázadóknak, nem ütlegekben érezte a földmunkás, hanem a kenyérlenségekben. Ha elhagyta a birtokot, holtnapjáig magán viselte a lázadó bélyegét s pusztán többé munkát nem kaphatott. Ha megmaradt, ha megtörték, főbbet dolgoztatták és rosszabbul fizették, mint a többi munkást.

Kigombolom magamon a kabátot. Nemcsak a tavaszi nap melegít már, hanem az emlékezés is. Sárga csészán ülünk és kocognak velünk, a lovak. A pusztára megyünk, Fernbach Péter egykori pusztájára, a 3. számú állami birtokra. Balra az út mentén nádas partjai között a Csatorna kék vize csillog. A fájat lankák teszik változatosná. De a szem azért zavartalanul fogja be az egész látóhatárt. A dombok itt a görcsös eperfák és sátnya akácok mellett valóban díszei a tájnak. Kérdezné az ember, hogy kerültek ide dombok a rónaságra? Avar harcosok csontjait őrzik-e, vagy a keletre huzódó Telecska hányta itt el, ami fölöslege volt?

— Ez a föld jó lenne kertésznek — mondja útítársunk, az állami birtok igazgatója, mert ő a fájat is gyakorlati oldaláról nézi, — jövőre már nálunk is lesz vagy százholdas konyhakert.

A kocsis nem vesz részt a beszélgetésben. Gondolom talán nem is tud magyarul s azért hallgat oly kintartóan, egyenes derékkal ülve a bakon kinyújtott, kissé balra billenő feszes nyakkal. Csak amikor Árpádnak szólítja az igazgató és meglátom kacsaringósra pedert bajszát, akkor ismerem fel benne a régi, urasági paradéskocsist. Mi lenne más, ha nem magyar...

— No — mondom — maga az első kocsis életemben akinek Árpád a neve. Aki kocsissal még találkoztam, annak mind János vagy Pista volt a neve. Az olyan jó kocsisnév.

Nevetünk. S amikor a legényesen félreacsapott kalapjára nézek, már gyanítom, hogy régen szolgált a pusztán.

— Itt születtem, kis hija ötven évvel ezelőtt. Hanem a búzáunkat nézze inkább — tereli el a szót mert most mentünk át a vasuti síneken, ez a föld már a birtokhoz tartozik. — Mellik a szebb, a mienk vagy a szomszédoké?

— A „szomszédok” parasztlak, egyéni gazdaságot folytatnak. Már kihajtott a búzájuk szép egyenes sorokban ágaskodik, de azért még inkább a feketeség, a föld látszik mert ritka és gyöngé még a vetés. De itt a birtok sűrű zöld haját már vígan fodrozza a szél.

— Kicsit túl erős is — mondja az igazgató — majd muszáj lesz kicsapni rá a nyáját, különben úgy jár mint a vérmes ember. Megüti a guta.

A zöld táblák az ég kékségébe futnak, a szem itt-ott megakad a dolgozó embereken, egyébként minden csendes, csak az óriás természet erejét érezni. Kétszáz lépésre fehér lovával egy paraszt hengerli

a friss vetést, de úgy tűnik, mintha mozdulatlan volna s ott állna már egy örökkévalóság óta. A nyárfasor mellett egy asszony piros kendője ríkt felénk. Oldalán az ember, nyilván, az ura, meghajolva egy-egy vágást mér kapájával a földbe, s akkor az asszony belenyúl a derekára kötött zsákba, valamit kivessz és a vágásba dobja. Röstellem megkérdezni, hogy kukoricát ültetnek-e vagy krumplit, avagy tán babot. Pár éve elragadtatva gratuláltam egy gazdának, hogy a búzaföldje tele volt pipaccsal. Csak akkor vettem észre, hogy felsültem, hogy rossz földet dicsértem amikor ismerősöm szegyenkezye sütötte le a szemét, a többiek meg nevettek. Azóta óvatos vagyok. Pusztán sem jártam még. Városi gyerek vagyok. Rábízom magam a tapasztaltabbakra, akik jobban kiismerik magukat a mezőgazdaság változó jelenségeiben. Eladni azért nem tud senki.

De a nagy fehérfalú ház, a kastély egyre közelebb kerül hozzánk. Körülötte néhány öreg fa hirdeti, hogy a sövénykerítésen belül csoportok és buxusok között sétányok kanyarognak, mert ez a park. Aztán behajtunk a birtok udvarára. Várom, hogy a kocsi beforduljon a kastély elé, mert hiszen oda tartunk, ott az iroda ott majd letesszük a holminkat. De Árpád még olyan feszesen ül, mint akinek esze ágában sincs megállni. Végighajt az istállók között az ólak és magtárak mellett, nagy félkört ír le a gazdasági udvaron s amikor már az egészet megkerültük, akkor hajt fel hátulról a kastélyhoz vezető kis vaskapu elé.

Régi szokás ez vagy új, nem tudom. De megértem a kerülőt. Mielőtt bemegy az ember a házba hadd lássa előbb, hogy minden rendben van-e? Az igazgató is körülhordozza tekintetét s abból, hogy nem szól semmit, úgy értelmezem, hogy csakugyan mindent rendben talált. A kútnál egy fiatal legényke vizet húz; fel sem néz amikor elhajtunk mellette. Egy másik fiu a csürhét tereli az ólba. Ügylátszik legefűtötte, de most már az ólban a helye. A raktár előtt egy új magtisztító gépet szerel az öreg gépész. Lassan ránkemeli tekintetét, mintha bólintana is aztán forgatja tovább a franciakulcsot. Nem Tiborcok ezek, annyi bizonyos! Gondolom, azelőtt, ha megjött a földesúr, megemelték a kalapjukat, kiegyenesedtek a munkájuk mellett s úgy köszöntötték. Azt hiszem akkor így kellett kifejezni a tiszteletet. Most mindenki végzi a dolgát. Majd odajön az igazgató, vagy szól, ha akar valamit.

— Ez volna hát a kastély — mondjuk és belépünk a parkba.

Két ormóttan, meszelt épület áll egymással szemben. Ha bejövünk, csak az egyiket látjuk, mert eltakarja a másikat, s az ember inkább magtárnak nézné, rossz ablakai, hatalmas fala után. De így, ahogy szemben áll a két épület az oszlopos tornáccal, kúriaszerűen, hát mégis el kell hinni, hogy ez a kastély. De minek belőle kettő?

Az irodába tágas előszoba vezet. A falon két nagy kép. — Ez még Fernbaché volt — mondja az igazgató, de ha nem szólna akkor is tudnánk. Kié is lehetett volna? — Ezt a két képet meg pár darab bútort „örököltük” a kastéllyal. — Nézem a képeket. Az egyikken nagy szelmalom áll és hollandi menyecske hegyesorrú facipőjében, kihajtott fehér kendőjében kávébarna fűben sétál. A másikon valami breton tengerparti részlet búslakodik. Kezemet végighúzom a vásznon, mert nem

akarom elhinni, hogy nem olajnyomat. Hát nem az. Egy Kaufmann nevű festő munkája. De ha eredeti, akkor is hasonlítania kellett az olajnyomathoz. Pedig biztosan jó pénzt adott a gazdájuk ezekért a képekért. Pesten vagy Bécsben, ahol a földbirtokos-ízlést oly jól ki tudták szolgáltatni. Pedig ugyanakkor élt itt egy festő, Juhász Árpádnak hívták, aki egész életén át el nem múló szerelemmel rajzolta és festette a bácskai tájat, suszternek, szabónak képpel fizetett, bár a londoni grafikai kiállításon aranyérmét nyert, de hát tőle akasztani képet a szobába, nem volt úri dolog. Egy másik földesúrnál egyszer láttam néhány Juhász-képet. Az egyik alá Corot is odaírhatta volna a nevét.

— A szállásomon csinálta, — dicsekedett, — mert sok képet pingált nálam. Aztán egyszer megkínáltam reggelivel s ő nekem ajándékozta ezt a képet. A többit is jóformán bagóért kaptam tőle.

— Már mondtam, hogy akasszák a szobába ezeket a képeket — dünnyögi az igazgató, mert fél, hogy műkincset fedeztem fel ezen a kevésbé méltó helyen.

— Maradhatnak ahol vannak — nyugtatom meg — nem kár értük.

Az irodában már észre sem veszem a XVI. Lajos korának stílusát rosszul utánozó székét, pedig a frész selyemplüss még ép az ülökéjén, csupán az egyik lába helyére szögezett lécet a bognár, hogy ülni lehessen rajta. Ezzel a székkal el is hallgattatom műtörténeti érdeklődésemet.

— Százharminchat munkásunk van, — mondja az igazgató — nem számítva, persze, az idénymunkásokat. — Aztán feláll egy göndörhajjú, fekete fiatalember és egy nagy könyvből mondja el, hogy háromezerkétszáz disznaja van a birtoknak, ebből nem tudom már mennyi a göbe, a kan, a süldő és a szopós malac. — Hány hízó? — kérdem, mert az kimaradt a felsorolásból. — Á, a hizaldák más birtokon vannak. Mi csak sertésneveléssel foglalkozunk. — S már mondja is tovább, hogy mennyi a ló, a szarvasmarha, lábasjószág . . . mert ő a birtok állatállományának felügyelője. Neki hozzák a csikósok, gulyások, juhászok, kanászok, libapásztorok naponta a jelentést a szaporulatról, ő ad aztán utasítást nekik, mit hogyan csináljanak.

— Magának akkor más dolga nincs is, úgy-e?

— Hát nem elég ez? Néha azt sem tudom, hol áll a fejem.

— Hasznosított a birtok? — kérdem, mert az ember úgy megbutul ilyen hatalmas számoktól, hogy aligha kérdezhet okosabbat. Nem csoda, ha nevetnek.

— Mi az hogy! — kiáltja a könyvelő. — A mérleget ugyan nem itt csináljuk, hanem a tartományi birtokok központi irodájában, de azért képzelheti . . . S már folytatja, hogy mennyi búzát, kukoricát termelt a birtok, cukorrépat, burgonyát, ipari növényeket. — Ne felejtse el, hogy ez a birtok az első a járásban! — teszi hozzá szinte kipirulva, úgy hogy majdnem védekezniem kell, mert még bizalmatlannak néz.

S mielőtt még megszólalna a nyilvántartó s a többi hivatalnok, megyünk ki a birtokra. Megzavarnak a számok. Hagyjuk az eredményt a végére, lássuk előbb az életet. Az életet, amely — most már tudom — csak kívülről, a városi ember számára tűnik nyugalmasnak, talán unalmasnak és érdektelennel, holott a valóságban tele van eseményel:

Ismerkedünk a pusztával, az emberekkel, a szokásokkal, az étellel. Elsőnek az egyik kanással találkozunk. Feleségével éppen a hatalmas ól kifufóját takarítja. Másfélszáz disznó van a kezére bízva, azokat nemcsak legeltetni kell, de minden tekintetben elgondozni.

— Még bölléreskedünk is. Holnap azt a hosszúszőrű kocát levágom.

— Nem kár érte? Mit csinálnak a hússal?

— Muszáj vágni. Pláne malacokat. Naponta néha kettőt, hármat is levágunk. A húst aztán kimérik a raktárban a munkásoknak vagy bevisszik a központba. Elmegy a hús, a faj . . .

Nem egészen értem a dolgot. Hajlandó vagyok azt hinni, hogy a kanász csak gondol egyet s leszúr egy disznót. Vajjon jól van ez így? De aztán a kanász felvilágosít. Neki nem érdeke, hogy a létszám csökkenjen, hiszen norma szerint kapja a fizetést. Viszont igazán nagy kár csak az, ha elhullik a jószág. Ezért a gyöngé, ellenállásra képtelen jószágot leölik. Minek pusztítsa a kukoricát, ha a legkisebb betegség is elkapja és a földhöz vágja. Muszáj selejtezni.

A halálraítélt fekete koca az obor sarkába húzódik. Lábát szétveti, hosszú pófáját előre dugja és várja a többiek támadását. Mert minduntalan odaugrik hozzá egy s nagy rőfögéssel a fülébe mar vagy ráugrik és a sörényét tépi. Ő is oda-oda kap, mire a támadó odébb áll. Egész darabok hiányoznak már a füléből, még sincs nyugta, véres szemével gyanakodva néz és védekezni készül.

— Odaátról hoztunk egy csoportot a Krónics-pusztáról. Ez is a csoporttal jött, de vele volt a legtöbb baj. Nekiment a Csatornának, átúszott a másik partra, aztán megint vissza jött. Alig tudtam beterelni az ólba. Nyughatatlan, bitang jószág. Nem csoda, hogy a többi nem tűri.

Míg a kanász felesége poros földet hord be az ólba, hogy legyen miben hamperegni a disznóknak, addig mi beszélgetünk. A kanásznak hávi fizetése van: kétezernyolcszáz dinár. A felesége is annyit kap. Van neki ezen kívül még egy hold kukoricaföldje, amit maga művel. Általában ez a fizetés jár béresnek, kocsisnak egyaránt. De aztán, ha túllépi a normát, amit a kanász minden hónapban megtesz, akkor külön prémium jár neki. A múlt hónapban majdnem ötezer dinárt kapott.

— És mit csinál a kukoricájával?

— Vagy eladom, vagy feleltem. A birtok minden munkásnak ad feles tartásra disznót. Hatot, nyolcat, ki mennyit vállal. Van olyan, akinek nem elég a hold kukorica, mert annyi disznót tart, hogy még venne kell. Persze, megvan a számadása, másképp nem csinálná.

— Magának is megvan, mi? Azt hiszem nem panaszkodhat . . .

Lapátjára támaszkodva áll és nevet. — Rágyújt? — kérdi aztán és megkínál egy csomag Moravából. — Köszönöm, — mondom — én csak lbárt szívok. — Ezzel akarom hangsúlyozni, hogy a társadalmi különbség megszűnt közöttünk. Ha már a kanász finom cigarettát szív, akkor bizonyosan így van. Mintha megértette volna, hogy mire gondolok, nyugodtan teszi még hozzá: — Szoktam tekerni is, leginkább dohányt szívok, ez csak úgy van nálam.

A puszta hatalmas udvarán szétszórva állnak az épületek. Disznóólak mindenfelé, istállók, magtárak minden rendszer nélkül. Látszik, hogy úgy építették, ahogy éppen kellett. Öreg, roskatag épületek ezek, némelyiket talán még száz évvel ezelőtt építették. Nem modern gazdaság, annyi bizonyos. S hogy mennyire nem az, a munkáslakások tanúsítják. Talán tíz öl hosszúságú rozoga épület apró ablakokkal, alacsony helyiségekkel, ahol a munkások laknak. Egy omladozó kőkerítés fogja be a kopár udvart. Hogy miért kellett külön udvart bekeríteni a munkáslakásoknak, azt hiába találgatjuk. Talán így különítette el a maga kis jószágát a szegény cseléd, nehogy elkeveredjék az uraságéval s csak baja legyen aztán belőle. Így van mindenütt a pusztákon? Nem tudom. Némelyik lakás azonban itt is barátságosabb a többinél. Tisztább, fala fehérén ragyog, ahogy a kis ablakon besüt a délutáni napsugár, sőt helyenként még virágot is látunk, nyíló muskátlit az ablak tenyérnyi párkányán. Az egész épület azonban mégis nagyon sivár és vígasztalan. Udvarán négy öreg akácfa áll, s a fal mentén körbe egymás mellett rossz lécekből tákoltt disznóólak, sárból búbos formára tapasztott csirkeólak.

Eddig még nem épülhettek új munkáslakások. Ez a négy esztendő úgy múlt el, hogy nem jutott rá sem idő, sem pénz. Folytatni kellett a munkát új alapokon, új földeket csatolni a régi birtokhoz, új munkásokat felvenni. De most, az idén már tervbevették 14 lakás megépítését. Az egyik béresasszony talán jól megvilágítja a helyzetet:

— Ha száz évig kibirtuk, kibirjuk majd még egy-két évig.

Az öreg gépész még mindig a magtisztító körül hajladozik. De amikor szólunk hozzá, készségesen válaszol. Hatvankét éves s alig másfél éve van a pusztán. Arra a kérdésünkre, hogy érzi magát itt kint, így felel:

— Nehéz az élet, uraim. Hát csak lennék én fiatalabb még pár esztendővel, dehogyan maradnék én itt. Csak hát egyedül vagyok, se feleségem, se gyerekeim, mit csináljak, hova menjek. Pedig életemben dolgoztam én sokfelé. Megbecsült munkás voltam mindenütt, nem hiába, értettem a mesterségemet. Értettem és szerettem, kérem. De máma már, elveszti az ember az ambícióját. Máma, kérem, egy kanásznak több fizetése van mint nekem. Nem igazság, kérem. Mégis iparos vagyok. És szocialista, kérem.

— Hát mennyi a fizetése, bácsikám?

— Háromezeregyszáz dinár.

— És lakás, ugye?

— Igen.

— Hát ki főz magága? Hol kosztolódik?

— A menzán. Ott kapom az ellátást hatszáz valahány dinárért egy hónapra. Van nekünk itt menzánk, ott étkeznek a családtalanok.

Hogy miért nem megy nyugdíjba, arra nem felel. Nyilván mégis csak jobb, biztonságosabb itt az élet a pusztán. Úgy látszik a munka sem túlságosan megerőltető egy öreg gépésznek. Mert hiába dolgozott egész életében, hiába volt megbecsült munkás, egy kis viskót sem szerzett magának. Most már elmúlt ifjúságát siratgatja, fogyó erejét, ami miatt nem mehet a városba, nagy üzembe . . .

— Eljár az élet, öregem.

— El bizony. Egy kapa föld, aztán készen vagyunk.

Később, amikor a kovácsműhelyben beszéltünk a mesterrel, ő más-ként vélekedett az öreg dolgáról. — Nem gépész ő, hanem inkább gépapoló. Nem tudna ő egész nap a gépen dolgozni, ha az igazi gépi munkát vesszük, mondjuk a cséplést. Dehogyan. Eltávolból, hol ide, hol oda. Hát igen a kanász többet kereshet. Nekünk is megígérték, hogy majd rendezik a dolgunkat. Talán még nem került rá a sor. Mert miink iparosok, kevesen vagyunk.

Látom már, hogy az „iparosok” itt külön osztályba valóknak hiszik magukat. Az asztalos, a bognár is büszkén hangoztatja, hogy iparos. De a kovács még fiatal ember. Negyvennégy éves. Agglegény, tíz éves korában jött apjával a pusztára, aiki szintén kovács volt. Nála tanulta a mesterséget, s amikor tizenöt év előtt meghalt, ő lett a mester. Jóképű, barnabőbű magas, erős ember. Ő aztán igazán elmehetne a pusztáról városba, ahol több a kereset, más az élet. Az ember fejlődhetik is a szakmájában. — Ez az egy — mondja — ami rosszul esik. Ha már meg is ettem a kenyereim javát, azért még szeretnék tanulni, látni. Máskülönben jól megvolnék itt. — Á, mondom, micsoda élet ez örökké a pusztán, elzárva a világtól. — Fejét lehajítja, úgy reszel valami patkóvasat. Nem szól, küzködik, aztán mégis kiböki: — Megszokja az ember. Hónapok múlnak el és nem kívánkozom a városba. Míg fiatalabb voltam, szombat délután bementem és vasárnap este vagy hétfőn reggel jöttem haza. Most már nem hiányzik. Öreg édesanyám van, meg ez a nagybácsim. Együtt élünk, őket se lehetne már a városba csalni.

Egy görnyedt, száraz öregember áll a tűzhely mellett, ő a mester nagybácsija. Nyolcvanhat éves, ő is a pusztán töltötte egész életét. Báránbőr bekecs van rajta, fején szörmesapka, mert mindig fázik. Ide is azért jön, mert meleg van s mert itt még hasznát látják. — Tüzet! — kiáltja a mester vagy a segédje, s az öreg akkor papucsos lábával nyomkodni kezd a fűjtatót. Szikrázni kezd a tűz, vörösen izzik benne a vas, az öreg pedig merev tekintettel nézi a tüzet és lassan nyekergeti a fűjtatót. Amikor aztán kivesszik az izzó vasat, üllőre teszik, hogy csilingelő hangokkal kékre kalapálják akkor az öreg kissé elfordul a tűztől és fáradtan nézi a kovácsok munkáját.

— Tudja, azért itt mégis könnyebb az élet — mondja búcsúzóul a kovács.

— Megvan a tehénkém, pár disznóm, baromfit is tartok. Mondom, könnyebb az élet és szebb is.

Ami mások elhallgattak, megkerültek, azt a kovács beismerte. Hogy miért szebb itt az élet, mint másutt, hiába kérdeznénk. Talán mégsem az a kis darab biztos kenyér tartotta őket itt emberöltőkön át, talán nem is a félelem a várostól, nagyobb hatalmaktól, hanem csakugyan valami mélyebb érzés az, ami a pusztához fűzi őket. Vannak itt öregemberek, akiknek még a nagyszüleik kerültek ide s úgy haltak meg, hogy semmijük sem volt, semmit sem szereztek. Csak az ispánnak, gazdának volt könnyebb a dolga, csak annak volt valami kilátása, hogy szerezhet magának egy kis házat és egy-két hold földet, amiből aztán öreg napjaira elfengődik. — Voltak ilyenek? — Voltak — felelik. — S

itt maradtak azután is, hogy saját földjük volt? — Nem, akkor bementek a faluba vagy városba s öregségükre urizáltak. — Akkor hát mégis a szegénység, a félelem és a megszokás kötötte ide őket. S azt az érzést, hogy itt szebb az élet csak vígasztalásukra találták ki maguknak. Az ispán, a gazda bizalmi emberek voltak s inkább fölötte éltek ennek az életnek, könnyebb volt kiszakadniok belőle.

Tűnődésünket hangos csilingelés zavarja meg. — No akkor huja mára! — mondja a kovács, mert félhét van, akkor verik meg az ekevasat, amelyik az egyik kis ház eresze alatt lóg kötélén. S alig hogy elhangzott a kolompolás, emberek verődnek össze az udváron kis csoportokba, asszonyok lábosokban, köcsögökben tejet visznek vacsorára.

A legtöbben a menza előtt ácsorognak, mert onnan már jó étel-szag árad s az ilyenkor munka után csiklandozza az ember orrát. A menza tulajdonképpen konyha. Lent áll a bognárműhely innenső oldalán egy alacsony épületben. A nagy tűzhelyen kívül csak egy kecskelábú gyalt asztal áll benne pár székkal. A tűzhelynek támaszkodva Kati néni, a menza szakácsnője és vezetője nézi a vacsorázó munkásokat.

— Mi a jó vacsora, Kati néni?

— Pörkölt káposzta tőpörtyűvel.

Megtudjuk, hogy napi huszonkét dinárért reggelit, ebédet és vacsorát kapni a menzán. A reggeli félliter tejből és szalonnából áll. Kenyeret annyit ehet mindenki, amennyit akar. Két nap kivételével egy héten, mindennap húsféltől áll az ebéd.

Most hét munkásember ül az asztalnál és vacsorázik. Itt van az öreg kőműves a Csercsevics bácsi, aki már harmincöt éve dolgozik a birtokon. A Kronics-pusztáról ájtott egy ember s mielőtt visszamegy, megvacsorázik. Itt van az öreg gépész is. Nem beszélnek. Esznek. Dolgoznak az állkapcsok, cuppogva nyelik a zsíros káposztát a tőpörtyűvel. Olykor némelyik a kezefejevel szétkeni a bajszát s a kancsó után nyúl, iszik.

Kati néni nézi őket. Most már nincs dolga, hogy megfőzte a vacsorát, most csak kínálgatja őket. — Nem vagy már éhes, Jóska? Egyél még. — Barna szembogara derűsen csillog, szája körül mosoly játszadozik, úgy áll, nézi a kosztosokat és néha csendesen szól valamit hozzájuk, mint anya a gyerekeihez. Hiszen saját gyerekei Kati néninek nincsenek. Se ura, se senkije. Ötvenhárom éves s már húsz éve egyedül él. Itt született a pusztán, harminc esztendeig volt szakácsnő a kastélyban, harminc esztendeig főzött finom, változatos ételeket az uraságnak, s most a munkásoknak főz. Mi öröme az életben? Az a szelíd szerénység, az a csendes angyali alázat, ami az évek folyamán a vérebe ivódott, még csak sejteni sem engedi elégedetlenségét. Elmúlik egy-két év is, míg bemegy a városba. De ott is már siet haza, mit csináljon. . . .

— Az igazgató felesége sokszor beviszi az asszonyokat a városba, moziba. Nekem nincs kedvem hozzá. Mire hazakerülünk, éjfél. Nekem pedig hajnali félhatkor már reggelit köll adni a kocsisoknak. Egész nap talpon vagyok. Mit gondol? Ilyenkor este már alig állok. Nem vagyok már fiatal, hiába.

— De hát így mi öröme van az életben?

— Akinek nincs öröme, annak bánata sincs — feleli csendes mosollyal és lesüti a szemét. Hiába vitatkozunk vele, hiába mondjuk, hogy szép az élet, s ő is széppé teheti a magáét. Vállat von és mosolyog.

— Napközben idejönnek az asszonyok. Azok, tudja, akiknek apró gyerekek van és nem tudnak dolgozni, vagy másállapotosak, betegek, azok aztán mesélnek és elfelik a nap. Hanem most elmegyek — mondja felcsillanó szemmel — most egy hétig nem leszek idehaza.

— Hová megy Kati néni? Talán valami rokonához?

Megrázza fejét és nevet:

— A tengerre, Abbáziába.

— A tengerre? — csodálkozunk és a kanalak is abbahagyják a csörömpölést.

— Pihenni nem nagyon fog ott se. Sokat köll odáig utazni — szól oda tányérja felett egy legény — én tudom mi az, katonakoromban jártunk arra.

— Nem baj — feleli Kati néni. — Még kislány voltam, amikor a naccságos úrök oda jártak minden évben. Karácsony után már pakkoltak és mentek. Az öreg szakácsné mesélte, hogy narancsot is hoztak, mert ott télen is süt a nap. Most én is elmegyek. Nem bánom, én, akár-milyen fáradt leszek.

— De aztán ha hazajön, mesél majd nekünk ugy-e? — kérdezzük és búcsúznak tőle. Talán egész életén át melengette ezt az álmot a szívében a tengerről, hegyekről, ahol télen is süt a nap és narancsok sárgulnak a fán. Most Kati néni elmegy a tengerre. Eddig még a Dunát sem látta, egy óránál tovább bizonyosan még vonaton sem ült, csak az öreg szakácsné meséiből hallott a nagyvilágból, ahova szegényember talán el sem juthat. Most elmegy Abbáziába. Aztán majd érezni fogja, hogy mégsem élt hiába szegény.

Az udvarról mennek föl az emberek az irodába, mert ma osztják a fizetést. A petróleumlámpa gyér fényében a hivatalnokok számolják a pénzt és szőlítják az embereket. Tele van az iroda. Alig ismerjük meg az ismerősöket. Asszonyok, lányok, legények, hajlotthátú, nehézjárású emberek, öregek — a pusztá béresei, kocsisai, pásztorai, kanászai s az asszonyok, akik éppen csak hogy nem szántanak és vetnek, hogy nem hajtanak kocsit. Különben minden munkából kivesszik a részüket.

Az igazgató előtt nagy halomban áll a pénz. Ezresek és százasok. Rendre elébe járulnak, megszámlolják mégegyszer a pénzt, aztán hosszasan írják alá a nevüket. Aki tudja. A legtöbbje már megtanult írni az öregek közül is. Legalább a nevét.

— Székácsi Lajos! — kiáltja az igazgató s a teremben egyszerre csend lesz. Még az a szép szőke libapásztor lány is elhallgat, aki pedig hangosan nevetgélt egy legénnyel a félhomályban.

— Tizenegyezerszázhatvankét dinár — mondja az igazgató s már számolja is a pénzt Székácsi elé, aki a Krónics-pusztán kanász. Erre a teremben felhangzik a csodálkozás és elismerés moraja. Pedig várták, hogy Székácsi sok pénzt kap, azért is hallgattak el, de úgy látszik ez most rekord.

Székácsi kanász amolyan negyvenes, szőke ember. Gondosan elteszi az ezresekét, odajön a mi asztalunkhoz, ahol az egyik hivatalnok a szakszervezeti tagdíjakat szedi be. Itt fizet az aprópénzzel és a másik asztalnál elintézi az előfizetést az újságra.

— Tudja-e, hogy a minisztereknek sincs több fizetésük. Mekkora farkája lehet magának, hogy ennyi pénzt kap?

— Nagy, — feleli mosolyogva — egyedül dehogyis győzném. Ötödmagammal dolgoztam ezért a pénzért, mivel a gyerekeim is segítenek.

Kint az iroda előtt is sokáig állnak még csoportokba verődve az emberek. Amikor fizetést osztanak az olyan, mint az ünnepnap. Ilyenkor találkoznak egymással a barátok, komák, mert egyébként hetekig nem látják egymást. A Szemző-pusztáról, a Krónics-birtokról, a Rosenberg-szállásról havonta egyszer, ilyenkor, jönnek be az emberek. Most beszélgetnek. Az öreg gépészeknek is megismerjük a hangját:

— Én már kilencszáznegyben szociálista voltam. Amikor fölszabadultam, mindjárt beléptem a szervezetbe. Tudnék én sokat mesélni. Ajaj, mikor olvastam én a Marx könyveit . . .

— Már tán el is felejtette — ugratja valaki.

— Dehogy felejtettem el, öcsém, csak mondom, hogy még a világon se voltak, amikor én már szociálista voltam.

— Mért nem beszél akkor a konferenciákon? — kérdi újra egy incselkedő fiatal hang. — Szívesen meghallgatnánk . . .

Erre már nem felel az öreg. Inkább odaáll egy hangosabb, vidámabb, csoporthoz, ahol pedig ugyancsak egy öregembert figuráznak ki. Pista bácsit, a tehenészt, aki hagyja, hogy nevéssenek rajta:

— . . . Csak járkált Pista bácsi az állomáson ide-oda, mert már nagyon szorongatta a szükség. Végre elszánta magát, megszólította az egyik vasutast, hogy hol a referát? Az meg mutatja, hogy ott van a sarokban. Odamegy erre Pista bácsi, hát a kis ház egyik ajtajára az van kiírva: Hölgyek, a másikra pedig: Urak. Elolvasta, tud olvasni, meg is értette. De megijedt nagyon. Ha ide csak urak járhatnak, hova menjen akkor a szegény tehenész? Mégegyszer már nem szólt a vasutasnak, hanem kiszaladt az állomásról, aztán be egy bokorba. Majdnem lekéste a vonatot . . .

A menza kis ablakában kialudt a világosság. Kati néni elfújta a lámpát, elment lefeküdni. Az istállók felől sem hallatszik hang, az emberek is oszladoznak lassan, mert elmúlt egy nap, s holnap kezdődik a másik.